

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.3>

Ненько С.С.

*кандидат юридичних наук, відповідальний секретар, професор
ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»*

Афанасенко М.І.

*аспірант
ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»*

ВІДЕОКОНФЕРЕНЦЗВ'ЯЗОК В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Право сторони на особисту участь в судовому засіданні є однією з базових процесуальних гарантій, на необхідність дотримання якої (в залежності від характеру сформованих правовідносин та інших значущих обставин) неодноразово вказували Європейський суд з прав людини і Верховний Суд України. Тим часом реалізація цього права на практиці часто виявляється скрутною через різні об'єктивні обставини (віддаленість місця проживання особи, яка бере участь у справі; вибуття у тривале відрядження, тримання під вартою тощо) з аналогічними труднощами нерідко пов'язане і отримання інших засобів доказування (наприклад, пояснень третіх осіб і показань свідків), що в поєднанні з розвитком технологій і вдосконаленням матеріально-технічного оснащення судів зумовлює впровадження в правове регулювання і практику судового процесу систем відеоконференцзв'язку. Відеоконференцзв'язок є способом здійснення процесуальних дій, що регламентовані законом, з використанням програмно-технічних засобів передачі аудіо-та відеоінформації по каналах зв'язку з одним або декількома абонентами.

За кордоном система відеоконференцзв'язку раніше застосовувалася тільки в специфічних ситуаціях, таких як спілкування засуджених з адвокатами і заслуховування свідчень свід-

ків. Таким чином, можна стверджувати, що саме в Україні використання системи відеоконференцзв'язку поклало початок реалізації фундаментальних основ процесуальних галузей українського права, розширивши сферу її застосування, обмежену виключно організаційно-допоміжним характером. За час становлення в нашій країні в ряді нормативно-правових актів було закріплено використання систем відеоконференцзв'язку: спочатку в кримінальному процесі, а згодом і у цивільному судочинстві. Крім того, повсюдному встановленню зазначеної системи на практиці сприяла політика сучасної влади країни та посилений рух в напрямку діджиталізації.

В умовах пандемії COVID-19 система відеоконференцзв'язку стала знаковим засобом, що забезпечила громадянам України максимально ефективну можливість реалізації доступності правосуддя у всіх сферах судочинства.

В час повномасштабної війни з РФ на території України, з необхідності забезпечення особистої безпеки, досить часто виникають потреби в наданні можливостей дистанційної участі в судовому засіданні (навіть у випадках незначної відстані між місцем розташування суду та учасника процесу).

Перераховані вище обставини, особливий правовий статус деяких категорій осіб, таких

як, наприклад, засуджені, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, а також значні зміни в науково-технічній сфері власне і стали причиною впровадження та ефективного використання систем відеоконференцзв'язку в українському цивільному судочинстві. Це сприяє безпосередній участі осіб в процесі цивільного судочинства по різних категоріях справ, а також найбільш ефективній реалізації не тільки принципу доступності судочинства, а й рівності всіх перед законом і судом, принципів змагальності і рівноправності сторін, відкритості, процесуальної економії і ряду інших.

У зв'язку з цим актуальними є переосмислення правового регулювання систем відеоконференцзв'язку, проведення системного аналізу положень, пов'язаних з процедурою їх використання не тільки на стадії судового розгляду, а й інших етапах цивільного процесу, вдосконалення механізму реалізації принципів як загальноправового, так і міжгалузевого і локального характеру при використанні систем відеоконференцзв'язку в процесі розгляду і вирішення цивільних справ.

Усе вищезазначене і зумовило актуальність цього дослідження.

Метою статті є дослідження теоретико-практичних аспектів та принципів застосування відеоконференцзв'язку в цивільному судочинстві.

Аналіз наукових публікацій. До дослідження теоретико-практичних аспектів застосування відеоконференцзв'язку в сфері юриспруденції зверталися такі вчені як: В. Богунов, М. Бортун, М. Гарієвська, С. Дяченко, Д. Жуков, І. Ізарова, В. Недибалюк, Л. Остафійчук, В. Решетняк, А. Сизоненко, І. Татулич, В. Худоба, Г. Цісар, А. Чорна та інші.

Виклад основного матеріалу. Основним засобом масових комунікацій сьогодні є телекомунікаційна мережа «Інтернет», організаційна структура якої означає мережеву організацію, а не ієрархію. Активно відбувається зміна зв'язків суб'єктів цивільного судочинства (перенесення у віртуальний простір),

розвиток цифрових компетенцій у населення [4, с. 106].

Система відеоконференцзв'язку – це перша віха в ланцюзі науково-технічних розробок, які дуже ефективно використовуються в сучасному судочинстві. Відповідно до ч. 7 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII встановлено, що: «учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судові рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення» [16].

Будь-яке явище правової дійсності, перш ніж бути закріпленим в законі, має бути предметом теоретико-правового дослідження. При цьому, апробування на предмет можливості його включення в процес регулювання правовідносин в теорії цивільного процесу відбувається за допомогою такої категорії як принципи, яка є в праві і будь-якій його галузі «відправними ідеями його існування», «несучими конструкціями» механізму правового регулювання, що утворюють «становий хребет» права як цілісного поняття, складають свого роду «каркас» або «фундамент», на якому виростає «будівля» права в цілому і кожної його галузі зокрема [18, с. 89].

Підкреслюючи особливу значимість принципів для цивільного судочинства І. Тетарчук справедливо зазначає, що першочергова увага при реформуванні цивільного процесуального законодавства повинна приділятися принципам, оскільки вони зумовлюють зміст діяльності суду та учасників цивільних процесуальних правовідносин. Саме за допомогою принципів досягається мета цивільного судочинства [18, с. 91].

При цьому своєї особливої значимості реалізація принципів цивільного процесуального права набуває в світлі його основного призна-

чення, головною категорією в якому виступає динамічність, що характеризується як операційна гнучкість цивільного процесу, раціонально-розумні терміни і швидкість попередньої оцінки, прийняття до розгляду і розгляд справ.

Невипадково під принципом в науці цивільного процесуального права розуміють «закріплену в цивільному процесуальному праві головну, основоположну, керівну ідею (положення, засаду), нормативно-керівну засаду» [19].

На думку багатьох авторів, саме принципи починають надавати регулюючий вплив на суспільні відносини в певній сфері, а не право народжує принципи в процесі своєї еволюції [18; 19].

Звідси випливає, що система принципів зумовлює необхідність виникнення нових явищ в правовій реальності, які, гармонійно вписуючись в структуру правового регулювання, базуються на принципах, як керівних засадах, дозволяючи їм знаходити більш ефективні способи для реалізації в окремій галузі.

У зв'язку з цим, справедливі, на наш погляд, висновки Я. Зейкана про те, що фільтрація законодавчих новел крізь призму принципів цивільного процесуального права є обов'язковою умовою збереження діючих гарантій якісного, тобто правильного, своєчасного і справедливого правосуддя. Використання принципів як своєрідного «фільтра» має перешкоджати помилкам в законопроектній діяльності, слугувати критерієм оцінки, як окремих положень законопроектів, так і їх призначення в цілому [8, с. 128].

Саме в такому відношенні до ряду принципів не тільки галузі цивільного процесуального права, а й міжгалузевих і загальноправових основ українського права знаходиться і сучасний технічний засіб – система (підсистема) відеоконференцз'язку.

Однак, як справедливо підкреслює С. Васильєв, принципи ніколи не можуть бути реалізовані цілком в чинному праві, вони повинні давати певну свободу подальшому розвитку права, бути спрямованими у майбутнє. Крім

того, сформовані в теорії права принципи під впливом часу, науково-технічного прогресу, набувають нових і більш ефективних способів реалізації, в тому числі і технічних, що вимагають докладної регламентації, як в окремих галузях права, так і в системі законодавства [4, с. 67].

Системи відеоконференцз'язку в доктрині цивільного судочинства реалізують ряд принципів загальноправового, міжгалузевого і галузевого характеру. Серед них можна виділити основні:

- принцип соціальної справедливості;
- принцип законності;
- принцип рівності перед законом і судом;
- принцип демократизму;
- принцип доступу до правосуддя;
- принцип рівноправності і змагальності;
- принцип процесуальної економії;
- принцип відкритості розгляду;
- принцип адекватності;
- принцип негайності;
- принцип прозорості розгляду;
- принцип диспозитивності;
- принцип поєднання усної та письмової форм [4; 6; 18].

Аналізуючи процедуру застосування систем відеоконференцз'язку в окремих видах судових процедур, вченими-процесуалістами, а також юристами-практиками були висловлені різні точки зору, в тому числі і про її недоліки.

Так, наприклад, Д. Жуков припускав, що використання систем відеоконференцз'язку є свого роду обмеженням принципу безпосередності судового розгляду і конституційного права на безпосередню участь в судовому розгляді [7]. Ця точка зору кореспондується з позицією про сильне спотворення комунікації учасників процесу з судом і в середовищі практичних працівників. Так, на думку В. Решетняка, для складних суперечок з великим обсягом доказів використання відеоконференції може бути не виправданим і навіть ризикованим. Відеозв'язок сильно спотворює комунікацію зі свідками, а значить, важливі

фрагменти їх свідчень можуть бути втрачені або невірно інтерпретовані. Тому спроба заощадити за рахунок використання сучасних технологій зв'язку може призвести до сумних результатів [17]. Наведена позиція для нас є вельми неоднозначною. На жаль, автор не визнав можливим аргументувати її більш докладно, тому видається не зовсім зрозумілим, чому він вважає, що екран монітора в режимі реального часу обмежує особу, яка перебуває по «ту сторону» в праві безпосередньої участі в процесуальній діяльності. Як видається, основна мета застосування відеоконференцзв'язку полягає в тому, щоб дати можливість стороні заслухати свідчення інших осіб, задати їм відповідні питання, відповісти на питання, спрямовані на її адресу, бути присутньою при дослідженні інших доказів, тобто реалізувати право на доступ до правосуддя. Всі зазначені дії, на нашу думку, не пов'язані з необхідністю безпосереднього контакту сторін в процесі, що доводить неспроможність розглянутої точки зору.

В рамках висловленої позиції ми солідарні з В. Комаровим, який вважає, що відеоконференцзв'язок не має на увазі пізнання фактів через похідні докази [10]. В цьому випадку, представлена дискусія являє собою подібну спору двадцятирічної давності про те, яким способом краще фіксувати отриману інформацію: рукописним або електронним. На наш погляд, відеоконференцзв'язок є лише засобом, що забезпечує більш ефективну і ощадливу передачу інформації, який в перспективі розвитку системи електронного правосуддя може мати і буде мати досить великий досвід застосування в майбутньому.

Погоджуючись з думкою В. Комарова, відзначимо, що розширення можливості тлумачення питання про місце організації сеансу відеоконференцзв'язку опосередковує найбільш ефективні умови його застосування. Це сприяє, в першу чергу, тому, що у суду, який розглядає справу по суті, відпадає необхідність співвідносити графік розгляду судових справ з судом іншої держави.

Крім зазначеного, на нашу думку, використання системи відеоконференцзв'язку у цивільному судочинстві найбільш ефективно забезпечує доступ до правосуддя окремих груп громадян, таких як:

- особи з обмеженими фізичними можливостями;
- непрацездатні особи;
- неповнолітні особи;
- особи, які визнаються недієздатними і знаходяться в медичній організації, яка надає психіатричну допомогу в стаціонарних умовах;
- іноземні особи, а також громадяни України, які проживають на території іноземних держав;
- громадяни України, що проживають на окупованих територіях;
- особи, засуджені до позбавлення волі.

Саме зазначені вище обставини і зумовлюють необхідність розробки правового механізму реалізації принципів цивільного процесуального права за допомогою використання систем відеоконференцзв'язку.

Так, під реалізацією принципів цивільного процесуального права необхідно розуміти здійснення приписів, що містяться в цивільному процесуальному законодавстві в процесі законотворчої і правозастосовної діяльності, а також у поведінці суб'єктів цивільного права. При цьому, реалізацію принципів можна розглядати одночасно і як триваючий процес, і як результат правового регулювання.

Таким чином, підвищенню ефективності нормотворчої діяльності у сфері застосування систем відеоконференцзв'язку сприятиме керівництво вимогами принципів цивільного процесуального права, за умови їх врахування в процесі формування законодавства та реалізації в нормах цивільного процесуального законодавства.

Реалізація принципів права як досить складне явище, її органічний взаємозв'язок з іншими явищами, процесами, видами діяльності, досягнення поставлених перед нею цілей, передбачає її розгляд з точки зору

системного підходу, складових її елементів, взаємозв'язків між ними, які в цілому будуть представляти не що інше, як механізм.

Саме з цієї позиції, на наш погляд, і слід розглядати процедуру реалізації принципів цивільного процесуального права за допомогою використання систем відеоконференцз'язку.

Механізм, згідно усталеного формулювання, є системою, пристроєм, що визначає порядок будь-якого виду діяльності, в перекладі з французької це сукупність станів і процесів, з яких складається те чи інше явище. Синонімами слова «механізм» виступають слова «пристрій», «приладдя», «організація». Цей термін був запозичений гуманітарними науками з технічних для позначення системи інструментів і засобів, які використовуються в певних сферах діяльності людей [19].

Таким чином, під механізмом реалізації принципів цивільного процесуального права при використанні систем відеоконференцз'язку слід розуміти сукупність елементів і їх взаємозв'язків, що визначають порядок реалізації принципів цивільного процесуального права в процесі використання систем відеоконференцз'язку.

Механізм реалізації принципів цивільного процесуального права за допомогою використання систем відеоконференцз'язку охоплює:

- закріплення принципів цивільного процесуального права при використанні відеоконференцз'язку в законодавстві;
- їх реалізацію в процесі законотворчої та правозастосовної діяльності.

Можна стверджувати, що тільки тоді, коли зазначений механізм почне ефективно функціонувати, з декларативних і в достатній мірі абстрактних ідей принципи цивільного права перетворюються в реальні, що вимагають неухильного дотримання. Ефективна дія такого механізму забезпечить здійснення функцій принципів цивільного процесуального права і досягнення цілей цивільного процесуального регулювання, що в нашому випадку стосується застосування систем відеоконференцз'язку.

Н. Голубева пропонує розуміти під механізмом реалізації права «систему правових засобів, які у своєму функціонуванні призводять до практичного здійснення об'єктивного і суб'єктивного права, досягнення кінцевих соціально-економічних результатів при вирішенні конкретних соціальних завдань» [5, с. 80].

С. Васильєв правовими засобами називає «сукупність правових інструментів і форм правореалізаційної практики, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права і забезпечується досягнення соціально корисних цілей» [4, с. 46].

Зуєвич Л. та Вітюк Р., проводячи дослідження процесуально-правових засобів, пропонують наступне їх розуміння: «цілісна система об'єктивованих в процесуально-правових актах (нормативних, правореалізаційних і правозастосовних) інструментів і механізмів, що дозволяють гарантовано досягати мети і завдання процесуально-правового регулювання, реалізовувати права і законні інтереси учасників процесуально-правових відносин» [9].

Проводячи дослідження механізму правозастосування, до якого відноситься і механізм реалізації принципів права, Я. Зейкан, не даючи його визначення, включає в нього три складові: нормативну, інституційну і процесуальну або функціональну. Нормативна складова, на думку автора, це сукупність чинних правових норм, що визначають права та обов'язки суб'єктів, юридичні факти, за наявності яких уповноважені органи та посадові особи матимуть можливість реалізувати надану їм компетенцію. Інституційна складова механізму правового регулювання представляється як сукупність державних і недержавних органів та їх посадових осіб, яким державою делеговано повноваження на здійснення правозастосовної діяльності з розгляду та вирішення різних категорій справ. Процесуальна складова характеризує динаміку механізму застосування права і складається з правозастосовних правовідносин, стадій

і циклів правозастосування, актів застосування права [8, с. 503].

Таким чином, аналізуючи зазначені точки зору, ми приходимо до висновку, що в структурі механізму реалізації принципів цивільного процесуального права за допомогою застосування систем відеоконференцзв'язку можна виділити наступні складові:

- нормативну, тобто систему принципів права, сукупність діючих правових норм, що регулюють використання систем відеоконференцзв'язку в цивільному процесі, а також юридичні факти, що сприяють реалізації принципів цивільного процесуального права за допомогою відеоконференцзв'язку;

- інституційну, як сукупність державних органів і посадових осіб, яким державою делегуються повноваження на здійснення організації відеоконференцзв'язку при провадженні окремих процесуальних дій, а також окремих категорій осіб, участь яких у цивільному процесі при використанні відеоконференцзв'язку є способом найбільш ефективної реалізації принципів цивільного процесуального права;

- процесуальну, що характеризує динаміку механізму реалізації принципів права і складається з правозастосовних правовідносин і актів застосування права, за допомогою використання систем відеоконференцзв'язку.

Разом з тим, на жаль, на сьогоднішній день в науковій літературі не склалося єдиної концепції з приводу поняття відеоконференцзв'язку в цивільній процесуальній діяльності. Можливо, саме тому значення системи відеоконференцзв'язку з боку вчених-процесуалістів необґрунтовано звужується до рамок технічного засобу [2]. На наш погляд, з урахуванням кореляції принципів права, що вступають в безпосередню взаємодію з системою відеоконференцзв'язку, досліджуваними нами телекомунікаційній технології слід дати більш доктринального поняття, що охоплює всю суспільну і правову значимість розглянутого явища.

Так, систему відеоконференцзв'язку в цивільній процесуальній діяльності можна

визначити як передбачений нормами галузі цивільного процесу комплекс апаратних та програмних засобів, що передають по гарантованих каналах зв'язку інформаційні повідомлення між суб'єктами цивільної процесуальної діяльності в режимі реального часу і являються безпосереднім гарантом механізму реалізації основоположних принципів права, що забезпечує його максимально ефективно застосування в процесі становлення системи електронного правосуддя.

Законодавча база є прямою гарантією механізму реалізації основоположних правових принципів і забезпечує їх найбільш ефективно застосування в цивільному судочинстві. Звертаючись до нормативної основи досліджуваної процедури в Україні, зазначимо, що особливості організації відеоконференцзв'язку у цивільному судочинстві регламентовано, зокрема ч. 5 та ч. 11 ст. 7 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), ч. 1 ст. 67 ЦПК України, ч. 2 та ч. 3 ст. 69 ЦПК України, ч. 4 ст. 72 ЦПК України, ч. 2 ст. 73 ЦПК України, ч. 3 ст. 74 ЦПК України, ч. 3 ст. 75 ЦПК України, ч. 1 ст. 203 ЦПК України, ст. 212 ЦПК України (що є базовою нормою досліджуваної категорії), ч. 2 ст. 217 ЦПК України, ч. 2 ст. 223 ЦПК України, ч. 4 ст. 248 ЦПК України, ч. 1 ст. 299 ЦПК України, а також ч. 3 ст. 341 ЦПК України [21].

Слід також зазначити такий нормативно-правовий акт із досліджуваного питання, як Інструкція «Про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження)», затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 15 листопада 2012 року № 155. Цей документ, який втратив чинність 26 жовтня 2021 р. [15], детально регулював питання технічного забезпечення, організації, підготовки судового засідання та проведення судового засідання в режимі відеоконференції стосовно кримінального судочинства [13]. Положення про порядок функціонування окремих підсис-

тем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене Вищою Радою Правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21, яке замінило вищевказану інструкцію і стало результатом політики діджиталізації визначило: «порядок функціонування в судах та органах системи правосуддя окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистем відеоконференцзв'язку; порядок вчинення процесуальних дій в електронній формі з використанням таких підсистем». Ст. 6 Положення передбачає забезпечення можливості «учасникам справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції» за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [14].

Новелою українського законодавства у досліджуваному напрямку також є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX, яким регламентована можливість участі учасників справи цивільного судочинства в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів за допомогою електронних підписів [12].

У цивільному процесі за допомогою відеоконференції можуть брати участь особи, що беруть участь у процесі, їх представники, свідки, експерти, експерти з питань права, спеціалісти і перекладачі. Ці особи можуть брати участь в судовому розгляді в режимі відеоконференції за власним проханням, залучатися учасником справи або призначатися судом, про що виноситься відповідна ухвала. ЦПК України встановлює основні умови для використання досліджуваної технології, а саме: наявність технічних засобів відеоконференцзв'язку в судах, наявність обставин необхідності у сторони процесу або ініціативи суду

брати участь в судовому процесі в режимі відеоконференції [1, с. 135].

Завдяки запису в режимі реального часу інформація фіксується в динаміці. Дослідження таких записів судом, а також людиною, що володіє спеціальними знаннями в області дослідження психічних процесів, дозволить точно відновити і відтворити в черговій послідовності події, що відбувалися в реальній дійсності, а крім того, ставлення до всього того, що відбувається з боку тієї особи, розмови і дії якої зафіксовані на записі. Всі дослідження дозволяють візуалізувати хід подій, які відбулися, що, безумовно, допомагає у встановленні істини [3].

Але, на жаль, ще не всі суди в достатній мірі оснащені цією технологією. У залі суду повинні бути доступними якісні мікрофони, гучномовці і веб-камери. На комп'ютері учасника має бути встановлене відповідне програмне забезпечення та забезпечена достатня технічна підтримка.

Вищевикладене дозволяє виділити наступні базові аспекти використання відеоконференцзв'язку в цивільному судочинстві України:

1) використання системи відеоконференцзв'язку в цивільному процесі поставлено в пряму залежність від наявності в конкретному суді, де проводиться відповідне судове засідання, технічної можливості її застосування;

2) ініціатива використання систем відеоконференцзв'язку (у формі відповідної заяви) може виходити від осіб, які беруть участь у справі, їх представників, свідків, експертів, спеціалістів і перекладачів. Крім того, таке процесуальне рішення може бути прийняте судом за власною ініціативою. При цьому про участь тих чи інших осіб у судовому засіданні шляхом використання систем відеоконференцзв'язку суд виносить ухвалу;

3) для участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції учасник справи повинен попередньо зареєструватися в Електронному кабінеті. Учасник справи також повинен пере-

вірити наявні у нього власні технічні засоби на відповідність технічним вимогам, визначеним Інструкцією користувача підсистеми відеоконференцзв'язку, для роботи із системою відеоконференцзв'язку;

4) судом для проведення судового засідання можуть бути використані системи відеоконференцзв'язку інших судів (за місцем проживання, місцем перебування або місцем знаходження осіб, чия участь у процесі забезпечується таким чином);

5) за наявності в суді технічної можливості учасник справи у порядку, встановленому процесуальним законом, може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів, причому ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву;

6) суд перевіряє явку відповідних осіб і встановлює їх особу, повноваження представників;

7) за допомогою технічних засобів і технологій, які використовує суд та учасники процесу, має забезпечуватися належна якість зображення та звуку, а також інформаційна безпека. Для учасників судового процесу необхідно забезпечити можливості почути та побачити хід судового засідання, вільно поставити запитання і отримати необхідні відповіді, а також можливості реалізації інших процесуальних прав та обов'язків;

8) при фіксації відповідної відеоконференції суд, яким здійснюється розгляд справи, застосовує технічні засоби відеозапису та аудіозапису, результати яких згодом зберігаються у матеріалах справи;

9) після закінчення засідання протокол у визначені процесуальним законодавством строки підписується кваліфікованим електронним підписом секретаря судового засідання, після чого блокується для внесення змін, а відеозапис судового засідання автоматично зберігається у централізованому файловому сховищі;

10) до матеріалів справи в паперовій формі приєднується паперовий примірник протоколу судового засідання з посиланням на відеозапис судового засідання, проведеного в режимі відеоконференції.

Практика використання відеоконференцзв'язку показала, що якість такого зв'язку часто залишається не на високому рівні. Часто засідання суду переривається через втрату звуку або зображення і учасникам засідань доводиться чекати відновлення сеансу зв'язку, а іноді і повторювати ті моменти, які були озвучені раніше. Через низьку якість відеозв'язку учасники засідань у ряді випадків не можуть донести до суду свою позицію, внаслідок чого суд не може правильно врахувати їх аргументи. При цьому треба врахувати, що в судах районної ланки часто відсутні фахівці з інформаційних технологій, які могли б виправити ситуацію. Якщо внаслідок переривання сеансу відеоконференцзв'язку порушуються права особи на безпосередню участь у судовому засіданні, то це дає підставу заявляти відповідні клопотання і створює основу для апеляційних або касаційних скарг [11].

Хоча сьогодні в цілому суди добре оснащені системами відеоконференцзв'язку, ще нерідко трапляється, коли суди фактично відмовляють у розгляді справи за такими системами через відсутність технічних засобів, а також через неможливість проведення судового засідання в оснащеному приміщенні внаслідок його завантаженості. Зокрема це стосується системи бронювання кабінетів для відеотрансляцій, що розміщена в мережі «Інтернет». Суду, що має задовольнити клопотання стосовно проведення судового засідання в режимі відеоконференції, необхідно належним чином здійснити у цій системі авторизацію та забронювати кабінет на відповідну дату й час. Слід зазначити, що суди в більшості випадків мають один кабінет для проведення відеоконференцій, тому зазначений аспект видається суттєвим. Часто суди, особливо у віддалених районах областей України не вміють ефективно використовувати систему бронювання,

а в окремих випадках навіть не знають про її існування. Дата ж і час судового засідання призначається не відповідно до інформації із системи бронювання, а спираючись на персональний графік судді. Внаслідок цього на ту саму дату і час з'являються учасники різних судових процесів по справах [17].

Ще один момент пов'язаний з тим, що використання відеоконференцзв'язку не завжди дозволяє особам, які беруть участь в судовому процесі, оперативно викладати свою позицію, особливо в складних справах з великою кількістю доказів або в справах, які передбачають активний допит учасників судового засідання. Таким чином, відеоконференцзв'язок може спотворювати інформаційний обмін, певні фрагменти показань свідків можуть бути втрачені, спотворені або неправильно інтерпретовані [20].

Незважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що в сучасній Україні у багатьох судах система відеоконференцзв'язку використовується достатньо ефективно. Застосування відеоконференцзв'язку забезпечує реалізацію прав громадян на участь у судовому засіданні, значно скорочує строки розгляду справ, заощаджує бюджетні кошти та дозволяє проводити судові засідання з участю спеціальних категорій осіб.

Висновки. Відеоконференції сьогодні ефективно використовуються в багатьох судах. Використання відеоконференцзв'язку дозволяє громадянам реалізувати своє право на участь у судових засіданнях, значно скорочує час розгляду справ та заощаджує фінансові ресурси. Впровадження та практичне використання відеоконференцзв'язку дозволило проводити судові засідання в режимі реального часу за участю спеціальних категорій осіб. Пропонуємо основні принципи загальноправового, міжгалузевого і галузевого характеру, які реалізують системи відеоконференцзв'язку в доктрині цивільного судочинства: принцип соціальної справедливості; принцип законності; принцип рівності перед законом і судом; принцип демократизму; принцип доступу до

правосуддя; принцип рівноправності і змагальності; принцип процесуальної економії; принцип відкритості розгляду; принцип адекватності; принцип негайності; принцип прозорості розгляду; принцип диспозитивності; принцип поєднання усної та письмової форм. В рамках дослідження пропонуємо механізм реалізації зазначених вище принципів, у структурі якого можна виділити нормативну складову (систему принципів права, сукупність чинних правових норм, що регулюють використання систем відеоконференцзв'язку в цивільному процесі тощо), інституційну складову (сукупність державних органів і посадових осіб, яким державою делегуються повноваження на здійснення організації відеоконференцзв'язку при провадженні окремих процесуальних дій, а також окремих категорій осіб, участь яких у цивільному процесі при використанні відеоконференцзв'язку є способом найбільш ефективної реалізації принципів цивільного процесуального права), а також процесуальну складову (правозастосовні правовідносини та акти застосування права, за допомогою використання систем відеоконференцзв'язку). Пропонуємо авторську дефініцію поняття «система відеоконференцзв'язку в цивільній процесуальній діяльності», яку визначено як передбачений нормами галузі цивільного процесу комплекс апаратних та програмних засобів, що передають по гарантованих каналах зв'язку інформаційні повідомлення між суб'єктами цивільної процесуальної діяльності в режимі реального часу і являються безпосереднім гарантом механізму реалізації основоположних принципів права, що забезпечує його максимально ефективне застосування в процесі становлення системи електронного правосуддя. Зазначимо, що незважаючи на виділені нами існуючі недоліки, активне впровадження відеоконференцзв'язку у цивільний судовий процес в Україні сьогодні отримує подальший розвиток і вдосконалення законодавства, що, безсумнівно, сприятиме підвищенню ефективності цивільного судочинства в країні.

Анотація

У статті досліджено теоретико-практичні аспекти та принципи застосування відеоконференцз'язку в цивільному судочинстві. Наголошено, що використання відеоконференцз'язку дозволяє громадянам реалізувати своє право на участь у судових засіданнях, значно скорочує час розгляду справ та заощаджує фінансові ресурси. Констатовано, що впровадження та практичне використання відеоконференцз'язку дозволило проводити судові засідання в режимі реального часу за участю спеціальних категорій осіб. Визначено основні принципи загальноправового, міжгалузевого і галузевого характеру, які реалізують системи відеоконференцз'язку в доктрині цивільного судочинства: принцип соціальної справедливості; принцип законності; принцип рівності перед законом і судом; принцип демократизму; принцип доступу до правосуддя; принцип рівноправності і змагальності; принцип процесуальної економії; принцип відкритості розгляду; принцип адекватності; принцип негайності; принцип прозорості розгляду; принцип диспозитивності; принцип поєднання усної та письмової форм. В рамках дослідження обґрунтовано механізм реалізації зазначених вище принципів, у структурі якого можна виділити нормативну складову (систему принципів права, сукупність чинних правових норм, що регулюють використання систем відеоконференцз'язку в цивільному процесі тощо), інституційну складову (сукупність державних органів і посадових осіб, яким державою делегуються повноваження на здійснення організації відеоконференцз'язку при провадженні окремих процесуальних дій, а також окремих категорій осіб, участь яких у цивільному процесі при використанні відеоконференцз'язку є способом найбільш ефективної реалізації принципів цивільного процесуального права), а також процесуальну складову (правозастосовні правовідносини та акти застосування права, за допомогою використання систем відеоконференцз'язку). Запропоновано авторську дефініцію поняття «система відеоконференцз'язку в цивільній процесуальній діяльності», яку визначено як передбачений нормами галузі цивільного процесу комплекс апаратних та програмних засобів, що передають по гарантованих каналах зв'язку інформаційні повідомлення між суб'єктами цивільної процесуальної діяльності в режимі реального часу і являються безпосереднім гарантом механізму реалізації основоположних принципів права, що забезпечує його максимально ефективне застосування в процесі становлення системи електронного правосуддя. Досліджено законодавчу базу механізму реалізації основоположних правових принципів застосування відеоконференцз'язку в Україні у цивільному судочинстві. Виділено базові аспекти використання відеоконференцз'язку в цивільному судочинстві України. Проаналізовано проблематику застосування відеоконференцз'язку в цивільному судочинстві України.

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільний процес, відеоконференцз'язок, відеоконференція, судовий розгляд, принципи системи відеоконференцз'язку, механізм реалізації принципів системи відеоконференцз'язку, нормативна складова, інституційна складова, процесуальна складова.

Nenko S.S., Afanasenko M.I. Videoconferencing in civil proceedings of Ukraine: modern aspects

Summary

The article examines the theoretical and practical aspects and principles of using video conferencing in civil proceedings. It is noted that the use of video conferencing allows citizens to exercise their right to participate in court sessions, significantly reduces the time required to consider cases and saves financial resources. It is stated that the introduction and practical use of video conferencing made it possible to hold court sessions in real time with the participation of special categories of persons. The

main principles of common law, intersectoral and sectoral nature that implement videoconferencing systems in the doctrine of civil proceedings are defined: the principle of social justice; the principle of legality; the principle of equality before the law and the court; the principle of democracy; the principle of access to justice; the principle of equality and competition; the principle of procedural economy; the principle of openness of proceedings; the principle of adequacy; the principle of immediacy; the principle of transparency of proceedings; the principle of dispositivity; the principle of combination of oral and written forms. Within the framework of the study, the mechanism for implementing the above principles is substantiated, in the structure of which it is possible to distinguish a normative component (a system of principles of law, a set of existing legal norms regulating the use of video conferencing systems in civil proceedings, etc.), an institutional component (a set of state bodies and officials to whom the state delegates the authority to organize video conferencing in the conduct of certain procedural actions, as well as certain categories of persons, participation in civil proceedings when using video conferencing is a way of the most effective implementation of the principles of Civil Procedure Law), as well as the procedural component (law enforcement relations and acts of application of law, through the use of video conferencing systems). The author's definition of the concept of «video conferencing system in civil procedure activity» is proposed, which is defined as a set of hardware and software tools provided for by the norms of the civil procedure industry, transmitting information messages between subjects of Civil Procedure activity in real time through guaranteed communication channels and is a direct guarantor of the mechanism for implementing the fundamental principles of law, ensuring its most effective application in the process of formation of the electronic justice system. As a result of the study of the legislative framework of the mechanism for implementing the fundamental legal principles of using video conferencing in Ukraine in civil proceedings, it is proposed to create a specialized instruction. The basic aspects of using video conferencing in civil proceedings of Ukraine are highlighted. The article analyzes the problems of using video conferencing in civil proceedings in Ukraine.

Key words: civil proceedings; civil proceedings, videoconferencing, videoconferencing, judicial proceedings, principles of the videoconferencing system, mechanism for implementing the principles of the videoconferencing system, regulatory component, institutional component, procedural component.

Список використаних джерел:

1. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія / С. С. Бичкова. К. : Атіка, 2011. 420 с.
2. Богунов В. Відеоконференції дозволять учасникам процесу економити час і гроші. *Закон і бізнес*. 2012. № 35 (1074). С. 28–32.
3. Бойко М. Д. Процесуальні документи у сфері цивільно-правових відносин (зразки документів, коментарі, роз'яснення) : навч.-практ. посіб. / М. Д. Бойко. К.: Атіка, 2011. 620 с.
4. Васильєв С. В. Цивільний процес. Підручник. /С. В. Васильєв. К.: Алерта, 2019. 506 с.
5. Голубєва Н. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України. Юрінком Інтер, 2021. 840 с.
6. Гулька Б., Кота О. Цивільний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Дакор, 2021. 1028 с.
7. Жуков Д. Відповідач у телевізорі: перспективи відеоконференцій у судовому процесі. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/EA004045.html. (дата звернення: 29.08.2022)
8. Зейкан Я. П. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Я. П. Зейкан. К.: КНТ, 2015. 680 с.

9. Зуєвич Л., Вітюк Р. Практика застосування новел процесуального законодавства в 2018–2021 роках (ГПКУ, ЦПКУ, КАСУ). Юрінком Інтер, 2021. 360 с.
10. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров. Х.: Право, 2016. 624 с.
11. Недибалюк В. Як відеоконференції ускладняють судовий процес. URL: <http://pravotoday.in.ua/ru/press-centre/publications/pub-787/> (дата звернення: 30.08.2022).
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 18, ст. 123.
13. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження): Наказ Державної судової адміністрації України від 15 листопада 2012 року № 155. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12#Text> (дата звернення: 31.08.2022).
14. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої Ради Правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#n22> (дата звернення: 31.08.2022).
15. Про приведення у відповідність із діючим законодавством нормативно-правових актів ДСА України: Наказ Державної судової адміністрації України від 26.10.2021 № 362. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0362750-21#n11> (дата звернення: 31.08.2022).
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, ст. 545.
17. Решетняк В. Відеоконференції зв'язок у цивільному та арбітражному процесі: проблеми та перспективи. *Арбітражний та цивільний процес*. 2012. № 10. С. 11–14.
18. Тетарчук І. Цивільне процесуальне право України. Навчальний посібник. Центр навчальної літератури, 2021. 232 с.
19. Хрестоматія з цивільного процесу. Збірник систематизованого законодавства, судової практики і міжнародних актів : станом на 1 верес. : в 2 т. / упоряд. Д. М. Шадура. Х. : Харків юрид., 2010. Т. 1–2.
20. Худоба В. Проблемні питання участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Т. 6 (65). № 1. С. 459–463.
21. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 40-41, 42, ст. 492.

Дата надходження статті: 07.07.2025

Дата прийняття статті: 25.07.2025

Опубліковано: 29.09.2025